

AZ ERÉNY ÉS A VILÁG FOLYÁSA

SIMON FERENC

„Az egyének joga a különösségükhöz éppúgy benne foglaltatik az erkölcsi szubsztancialitás-ban, mert a különösség az a külső megjelenési mód, amelyben az erkölcsi egzisztál.”

AZ „ERÉNY” FOGALMA – ahogy egyáltalában bármelyik etikai fenomenon – a hegeli lételgondoláson belül nem kitüntetett kategória – más, alapvetőbb létartalmak és létértelmek kategoriális mozzanatai kapcsolódnak benne egymáshoz: a szubjektivitás viszonya az objektívításhoz, forma és tartalom, a szubjektív akarat és az objektív értéktartalmak viszonya, a formalitás és a közvetítetlenség viszonya, stb.

A *Glauben und Wissen*-ben: „A tiszta kötelességérzet üressége és a tartalom állandóan keresztezik egymást. És mivel a moralitás – azért, hogy tiszta legyen – annak a tudatnak az üres formájában akar tétéleződni, hogy tudom, hogy kötelességszerűen cselekszem, ezért aztán az erkölcsiségnek, amely egyébként magáértvalóan tiszta, tettének tartalmát önnön magasabb, valóban erkölcsi természetéből kell megteremtenie ... Ha azonban nincs igazi erkölcsiség előfeltételezve, akkor nem lehet eldönteni, hogy a moralitás abban a formában létezik-e, hogy a morális véletlenszerűségek a fogalom formájába emelkednek-e, és hogy nem az erkölcstelenségnek adnak-e igazolást és tiszta lelkiismeretet.”¹

Az *Enciklopédiában*: „...a külső közvetlenségre, egy sorsra nézve az erény: magatartás a lét mint nem negatív iránt, s ezáltal nyugalmas nyugvás önmagán; a szubsztanciális objektivitásra, az erkölcsi valóság egészére nézve az erény: bizalom, szándékos működés e valóságért és az érte való önfeláldozás képessége; a másokhoz való viszonyok esetlegességére nézve az erény: először igazságosság, azután jóakaró hajlam.”²

A *Jogfilozófiában*: „Az erényről való beszéd azonban könnyen az üres deklamációval határos, mert ezzel csak egy elvontról és határozatlanról

¹ G. W. F. Hegel: *Aufsätze aus dem Kritischen Journal der Philosophie, Glauben und Wissen*. In: Werke. Bd. 2, Surkamp Verlag. Frankfurt am Main. 1970. 426-427. o.

² G. W. F. Hegel: *A filozófia tudományok enciklopédiájának alapvonalai. III. A szellem filozófiája*. Bp., Akadémiai K. Bp. 1981. 307. o. (516. §.)

beszélnek, mint ahogy az ilyen beszéd az érveivel és példázataival az egyénhez mint önkényhez és szubjektív tetszéshez fordul. Egy létező erkölcsi állapotban, amelyben viszonyai teljesen kifejelettek és megvalósultak, a tulajdonképpeni erénynek csak rendkívüli körülmények és ama viszonyok összeütközése között van helye és valósága.”³

Jelentés-instanciája épp ezért inkább *ontológiai*, mintsem etikai vagy morálfilozófiai.

A címben szereplő problémát Hegel a *Fenomenológia* „Az eszes öntudat megvalósulása önmaga által” c. fejezetében tárgyalja. A vizsgálódás a *társadalmiság* színterén zajlik, abban a létjellegben, ahol a létezés mint olyan önmagában *egység*: idealitásnak és realitásnak a közvetített egysége, s a fenomenológiai ész tevékenysége éppen arra irányul, hogy a társadalmi lét-meghatározottságokban bennerejlő létértelmet általánosságok, lényegiségek, jelentések, értékek formájában kifejezésre juttassa, s a két mozzanat egységformáit fogalmi formában kimondja.

A *társadalmiság* a szellemi lét tulajdonképpeni létjellege, melyben létszerű-valóságosan jelenik meg idealitásnak és tárgyi-realitásnak az egysége, mégpedig nembeli értékjellegét hordozó egyének viszonyrendszeré-
ként, értéktartalmakat hordozó tárgyiasság-rendszerek összességé-
ként. A társadalmiság létjellegét, az értéktartalmakat hordozó tárgyiasság-rendszerek egységformáját nevezi Hegel *erkölcsiségnek* (*Sittlichkeit*), az ezt hordozó viszonyok egységformáját pedig az erkölcsiség birodalmának nevezi.⁴

Az *erkölcsiség* fogalmát Hegel a jénai írásoktól kezdődően egészen a berlini előadásokig nem a szűkebb, morálfilozófiai, hanem a tágabb, társadalomontológiai értelemben használja: realitásnak és idealitásnak a léteységét írja körül vele, ahol is – ahogy ez a *Természetjog-tanulmány* ismert *Tragödie*-allegóriájában, elvont-általánosan, egyfajta magasztos világtalánítás formájában, egyértelműen kiderül – az idealitást (az értékeket, a lét általánosságát, teljesség-jellegét) a tárgyi-reális létezés *hordozza*, mely utóbbi – ha értékbelileg alárendelt is az idealitás-világ szubsztanciális meg-

³ G. W. F. Hegel: A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlata. Akadémiai K. Bp. 1971. 181. o.

⁴ Az „erkölcsiség rendszere” illetve a „gyakorlati filozófia” terminus arra a léterületre vonatkozik, amit Hegel az 1817-es *Enciklopédiától* kezdődően „objektív szellemnek” nevez. Az átmenetet az 1811/12-es *Propädeutik* mutatja, ahol a szellem megvalósulásának szféráját Hegel „gyakorlati szellemnek” nevezi. Az 1817-es *Enciklopédiában* a „gyakorlati” szellem már a szubjektív szellemnek az egyik alkotórésze: a pszichológiának az akarat-tana.

határozottságaival szemben – létszerűen ugyanúgy szükségszerű, mint amaz.⁵

A *Fenomenológia* az ember létjellegének fogalmi kibontása, az emberiség valóságelsajátító tevékenysége történeti (kultúrtörténeti) útjának fenomenológiai bemutatásán keresztül.

A *Fenomenológia* fogalmi rendszerén belül az *erkölcsiség*, vagyis a társadalmi létezés léterülete, nem más, mint a „létezéssé érlelődött szubsztancialitás”, az öntudatos szellem idealitás-meghatározásainak kibomló egysége, élő totalitása. Ha realitásában vesszük ezt a fogalmat, vagyis ha „kiemeljük ezt a még belső szellemet mint a már létezésévé érlelődött szubsztanciát, akkor ebben a fogalomban az *erkölcsiség birodalma* tárul fel”.⁶ Mert az *erkölcsiség* nem más – folytatja –, mint „az egyének lényegének abszolút szellemi *egysége* önálló valóságukban; egy magánvalósága szerint általános öntudat, amely egy másik tudatban olyan valóságos a maga számára, hogy ennek teljes önállósága van, vagyis dolog a számára.”⁷

Individualitás és általános létjelleg *társadalmi* dialektikája áll itt előttünk. Mind az individualitás, mind a társadalom általánossága igazi szellem-alak: totalitások a másik totalitás mozzanataként, melyek csak egymás által és egymásban léteznek és hatnak. Az egyének „feláldozzák” egységüket, az „elkülönülés”, az „önállóság”, az „elkülönülő egy-lét” értelmében vett *magáértvalóságukat*, de az a biztos tudatuk lehet, hogy csak ezáltal, ennek révén élhetik meg általános érték-létüket, nembeli szabadságukat, – magáértvalóságukat az „önelvűség”, az „autonómia”, az „önérvényűség”, az „önértékűség” értelmében.

Hegel a *Fenomenológiában* tehát a valóság lételeinek és értelmi meghatározásainak *ontológiai intenciójú kivonatolását* végzi. Mindennek talán legfontosabb konzekvenciája, hogy az etikai fenomének vizsgálatának a *Fenomenológiában* végső soron ontológiai relevanciája van.

⁵ „Ez nem egyéb, az előadása az erkölcsi szférában lejátszódó tragédiának, amelyet az abszolútum játszik örökkön önmagával, úgy, hogy *önmagát* örökkön *objektivitásra* szüli, s ilyképp eme alakjában átadja magát a szenvedésnek és a halálnak, s hamvaiban megdicsőül. ... Ez az egyesülés belevetíti fényét a természetbe, és ennek – a szellemben létrejött – ideális egy-létnek a révén *saját kibékített eleven testévé teszi*.” (Kiemelés a szerzőtől – szerk.) Hegel: *A természetjog tudományos tárgyalásmódjai, helye a gyakorlati filozófiában és viszonya a pozitív jogtudományokhoz*. In: Hegel: Ifjúkori írások. Bp., Gondolat. 1982. 274. o.

⁶ Hegel: *A szellem fenomenológiája*. Bp., Akadémiai. 1973. (A továbbiakban: *Fenomenológia*) 182. o.

⁷ Uo.

A *Fenomenológiában* – ahogy minden más társadalomontológiai ihletésű művében is – Hegel azt a meggyőződését kívánja kifejezésre juttatni, hogy a létidealitás (az erény értékessége) és a létrealitás nem „külön világok”, amelyeket csak a *kötelesség* morális követelménye, egy elvont *legyen* kapcsolhat össze. E „két világ” közti közvetítődés magában a társadalmi-történeti létben, az egyén valóságelsajátító tevékenységében alapozódik és valósul meg.

Az *eszes öntudat önmaga általi megvalósulását* Hegel egy olyan fenomenológiai folyamatban mutatja be, amelynek során az *erkölcsiség*, vagyis az „egyének lényegének önálló valóságában megjelenő abszolút szellemi *egysége*” különböző létalakokban (szellem-alakokban) realizálódik. A kultúrtörténeti folyamat lételveit és a történeti létformák általános létértelmét mutatja be Hegel; a társadalmi-történeti lét lényegi meghatározottságainak azon közvetítődési folyamatát tehát, melyben a „két világ” alappozanatai közvetítődnek: az egyéniség az általános nembeliséggel, az egyén realitásléte a nembeli lét idealitás-jellegével, a (természeti létjelleg) szükségszerűsége a (társadalmi-történeti lét) szabadságával, a mindennapok életének esetlegessége, eltűnő lényegtelensége a szellem (vagyis az emberiség) világtörténelmi folyamatának kiteljesülő szubsztancialitásával.

Az önmagát megvalósítani igyekvő fenomenológiai tudat – vagyis társadalmi szabadsága, önmaga megvalósítása lehetőségeire ráébredő polgári egyén – számára az *idealitás-lét* – illetve a létidealitás viszonylag zárt értékrendszerei: az erkölcs, a vallás, az igazságosság bázisán álló jogi igazság – a modern világ kiképződése hajnalán egyelőre még nem *valóságként*, hanem csupán egy *legyen* ideális követelményeként jelenik meg. A *Fenomenológia* itt tárgyalt fejezeteinek lapjain egyfajta „erkölcsi világtapasztalásra”, valóságos *szabadságának* „keresésére küldi ki a világba” a szellem az egyéniséget, – abból a célból tehát, hogy a szabad magabizonyosság és az objektív erkölcsiség egységét – az erény valóságát tehát – *saját tetteként* önmaga hozza létre a világban.⁸

Ennek az „erkölcsi világtapasztalásnak” a stációit tárgyalja Hegel a „gyönyör és a szükségszerűség”, „a szív törvénye és az önhittség örülete” és „az erény és a világ folyása” szellemalakjaiban és allegorikus értékformáiban.

A *szív törvénye* allegória egyedinek és általánosságnak azt a viszonyát járja körül, ahol az egyedi a nembeli *értékáltalánosság közvetlen megjele-*

⁸ Hegel az „énmegvalósításnak” ezt a kísérletét „erkölcsi világtapasztalásnak” is nevezi. „Ha tehát ennek az eszes öntudatnak igazsága számunkra az erkölcsi szubsztancia, akkor emez öntudat számára itt van erkölcsi világtapasztalásnak kezdete.” Im. 185. o.

nítésére tart igényt, ahol az egyéniség azt követeli, hogy az értékesség formálódjon bele a *tárgyi valóságba*. A szív és annak törvénye tehát a hegeli *Fenomenológiában* nem más, mint az általános értékesség megvalósításának *követelménye* – erkölcsi intenció tehát: az értékvilág megvalósításának a célja, melyet minden egyénnek cselekvési „maximájába” fel kell vennie, de melyre nem csupán *törekedni* kell, hanem a gyakorlati viszonyokban valóságossá is kell tenni. Nem csupán *parancs*, hanem *törvény* is, melynek a követelés-jellegén túl magánvaló szubsztancialitása, megmaradó magánvalósága van. Egy (még nem valóságos) *értékrend* követelménye, mely a másik (a fennálló) értékrenddel szemben fellép. A szív-egyéniesség és a világ ellenséges viszonyának allegóriájában – annak mintegy a margóján – Hegel a társadalmi *elidegenülés* ontológiai szerkezetét tárja elénk.

A *valóság*, amellyel szemben az egyéniség fellép, a szív követelménye – vagyis az értéklét – tekintetében elidegenült, ellenséges világ: a „megvalósítandónak az ellenkezője”: – *világként* megszervezett ellenséges hatalom: a szembenállásnak, az elnyomásnak, az egyéni szabadságtörekvések elfojtásának a „rendje”: – a „polgári társadalom” *elidegenülésként* ható *léttjele*ge a maga általános törvényszerűség-mivoltában.

A *szív törvényében* az az erkölcsi intenció rejlik – mondja Hegel –, hogy az egyéniség „megszüntesse ezt a szív törvényének ellentmondó szükségszerűséget, valamint az általa létrehozott szenvedést.”⁹ E törekvésében a szív-egyéniiséget a kielégülő magabizonyosság, a jótett átértzett boldog örömeinek „komolysága” hatja át – szemben az egyediségnek csupán érzéki igazolást kereső gretcheni magatartás „könnyelmű” és talmi gyönyörével (melyet a „Gyönyör és a szükségszerűség”-fejezet tárgyalt); nem az egyes gyönyört akarja, hanem magasrendű cél vezet: *önmaga értéktermészetének* megmutatása és az *emberiség javának* (*Wohl der Menschheit – Menschenwohl*) létrehozása. Az „*emberiség java*” – melyet Hegel fenomenológiai kulcsfogalomként állít előtérbe – minden kétséget kizáróan a „már nem pusztá *homme*, de még nem *bourgeois*” valóság-alakjának a moralizáló világnézetéből kerül elő – a két történeti korszak határán *morális önvizsgálatot* tartó egyéniség gondolatvilágának legfőbb bázisizméje ez, azé az emberé, aki a létvalóság magánbűneit ezzel az elvont értéktani eszmével kívánja megregularálni. Az *emberiség java* – elvont elv, aminek nincs különös tartalma: a létet elvontan tagadó *legyen*, amely az erkölcs értékvilágát ugyanúgy, ahogy a közjogi-államjogi szükségszerűséget is – az új világrend létrejöttét – még

⁹ Im. 191. o.

csupán morális igény formájában mondja ki. De a fennálló rend és a szív-egyéniesség igénybejelentése között – mondja Hegel – teljes az *elválasztottság*.

Mindez azonban azzal a következménnyel jár, hogy a szív törvényének az elvárása az egyes egyéniség számára *ugyanolyan külső-idegen* formában jelenik meg, az egyénnel szemben ugyanolyan ellenséges módon hat, mint a szívtől eredetileg független „isteni és emberi rend”; a szív-egyéniességek, akiknek létértelmezését és értékelését saját partikuláris világuk határolja körül, éppen ezért nem ismernek a törvényben önmagukra, nem találják benne saját szívüket, s „éppúgy fordulnak ama valóság ellen, amely felállította a törvényt, mint ahogyan ez az ő valóságuk ellen fordult.”¹⁰

Az elidegenültség érzése a szív-egyéniesség számára a bukás érzülete, melynek elviselésére, illetve kompenzálására – egyfajta menekülésként – ezt a meghasonlottságot, ezt a belső felfordítottságot „valami másnak igyekszik tekinteni és kimondani”, mint ami valójában, igyekszik azt *másra*, valami „*idegen és esetleges* egyéniségre” hárítani: „Kimondja tehát, hogy az általános rend a szív és boldogsága törvényének felfordítása, amelyet vakbuzgó papok, dőzsölő despoták és megaláztatásukért lefelé mások megalázásával és elnyomásával magukat kárpótoló szolgálk találtak ki a megcsalt emberiség kimondhatatlan nyomorára.”¹¹ De az „őrült önhittség” eme önámító „tombolása” következtében – hiszen épp Hegeltől tudjuk, hogy a menekülő nem lehet szabad, mert menekülésében függ attól, ami elől menekül – éppen hogy a felszabadulás lehetőségétől fosztja meg magát; szabadulása az lehetne, ha felismerné, hogy benne magában van az ellentmondás: hogy „*a tudatnak közvetlenül általánosságra igényt tartó egyedisége* maga ez a megőrzítő és felfordított”.¹²

Mindazonáltal bebizonyosodik – és ez Hegel ontológiai alapintenciójának kifejeződése –, hogy maga a törvény is „felfordított”, mivel a sok egyedi szívnek mint „felfordítottnak” a „felfordítottja” (*Verkehrte und Verkehrende*). A *fennálló általánosság*, az a „hatalommal rendelkező isteni és emberi rend”, mellyel kapcsolatban az egyéniségek azt hangoztatják, hogy „ellenkezik az ő belső törvényükkel”, valójában mégis valamiféle autenticitást hordoz: szükségszerű és pótolhatatlan, elengedhetetlen valami. A fennálló törvények ugyanis – mondja Hegel – „nem tudattalan, üres és holt szükségszerűséget, hanem szellemi általánosságot és szubsztanciát alkotnak”, – hiszen ez az általánosság (még ha elidegenült formában is) az egyéniség

¹⁰ Im. 192. o.

¹¹ Im. 194. o.

¹² Uo.

„*saját lényege és műve*”.¹³ Kiderül tehát, hogy – ha elidegenült formában is, – ez az általános *valóságos* általánosság, melyben az egyének különös lét-meghatározottságai, érdekei, törekvései, céljai szervesen integrálódnak, – *valóságos*, csak nem *igazi* általánosság, hiszen nem az emberi lét szabad értéktermészete jelenik meg benne, hanem az egyéni létezés különös lét-jellege. Ezt a nem *igazi*, de *valóságos* általánosságot nevezi Hegel a *világ folyásának (Weltlauf)*.

A „*világfolyás*” a hegeli terminológiában a társadalmi létezés állandóan mozgó, alakuló, önreprodukáló létjellege (a *Történelemfilozófia* „res gestée-je”). Ez a *világfolyás* „az éber, magabiztos tudat, amely nem közelíthető meg hátulról, hanem mindenütt szemközt fogadja az ellenfelet; mert valója az, hogy minden *az ő számára* van, minden *ő előtte* áll.”¹⁴ Ez a *világfolyás* jól láthatóan nem más, mint a „polgári társadalom” önelvű, önlétrehozó világa, mely minden „felfordítottsága” vagyis elidegenültsége mellett és ellenére az emberi-társadalmi értékáltalánosság létrejöttének és elsajátításának eminens és differens világa.

Hegel a *Fenomenológiában* annak *felismerését* nevezi erénynek, amely a *világ folyása* álláspontjával, vagyis azzal az állásponttal szembe fordulva, hogy ez a „valóságos” létezés lenne az *igazi* nembeli élet, belátja, hogy az egyediséget egy „magánvalóan igaz és jó törvény” általánossága oltárán „fel kell áldoznia” – általános értéktartalmát tekintve –, melyet Hegel az *Enciklopédiában* és a *Jogfilozófiában* ad meg: „bizalom, szándékos működés az erkölcsi valóságért és az érte való önfeláldozás képessége”, egyfajta „jóakaró hajlam”.

Az „erény” elvont idealitásmeghatározása és a „világ folyása” viszonyában az ontológiai súlypont a „világ folyása” realitásfogalmára esik. Ezért hangsúlyozza Hegel, hogy a *világ folyásán* való „erényes” *felülemelkedés* csupán látszólagos, vélt, vagy farizeus önámítás, vagy félreértésen alapuló valami lehet. Azok az „adottságok és képességek”, melyekre apellálva próbálja ez az egyéniség önmagát megvalósítani, nem mások, mint egyfajta *egyéniség nélküli általánosság, lét-meghatározottságok nélküli létértelem, konkrétum nélküli elv* – a jó értékének mint az ember elvének az elvont általánossága.

Az erény-egyéniség célja – mint láttuk – az, hogy „megfordítsa ismét a felfordított világfolyást és létrehozza igazi lényegét”.¹⁵ Ez azonban elő-

¹³ Vö: Uo.

¹⁴ Uo.

¹⁵ „*den verkehrten Weltlauf wieder zu verkehren*” Szemere Samu az elkülönülő szövegekkel (*megfordítsa ismét a felfordított világfolyást*) juttatja kifejezésre,

feltételezi azt, hogy az egyéniség felszámolja a „felfordítás elvét”, s a felfordításnak mint olyannak az ontológiai motorját, önmagát mint „felfordítót”: önmaga magánegyen-jellegét. A felszámolás törekvése ellentmondásos harc alakját ölti: az egyéniség meghaladhatatlan, szükségszerű *tényezője* a *világfolyásnak*, mely *ellen* most harcot hirdet. Le akarja győzni a világfolyás *valóságát*, s ebben a célban ölt testet önmaga létének *igazi* lényege: „a jónak ezáltal előidézett egzisztenciája *így tevékenységének*, vagyis az egyéniség *tudatának* megszűnése.”¹⁶

Valóság és *igazság* létértelme létszerű elválasztottságának és szükségszerű történelmi egymásra-vonatkozásának ellentmondása – a *Fenomenológia* középponti ontológiai-hermeneutikai problémája – jut kifejeződésre ebben a küzdelemben. Az *általánosság* (az ember nembeli értéktermészete) jelenti az önnön lényegét önmaga produkciója által megvalósítani törekvő egyéniség számára az *igazat*, de ez az *igaz* az egyéniség hívó tudatában csupán *cél*, melynek nincs *valósága*; az *erény* csak *akarja* megvalósítani ezt a jót, s maga még „nem mondja azt valóságosnak”. Az általánosság, vagyis a nembeli értéktermészet, a világ folyásában is jelen van mint *belső* elv: hatalom, mely mozgatja azt, de mivel *egzisztenciája* – mondja Hegel – „csak az általános felfordítás”, ezért az általánosság a világ folyásán belül csak rejtőzködő elv lehet, melyet a világ folyásának egzisztencialitása éppen hogy lényegével ellentétesen fejez ki: eltakar illetve elfojt, s melyet ezért csak az egyéniség képes világ-szerűvé tenni.

E képességek és erők *elvont közösségének* a következménye lesz az a *szemfényvesztés*, ami az *erény lovagjának* (*Ritter der Tugend*) mint az erény fenomenológiai szubjektum-formájának a ténykedésében megnyilvánul. Az a *hite* van, hogy az, aminek „megőrzéséért és magvalósításáért harcol”, aminek „elhasználását és megsérülését kockáztatja”, az maga a *jó*, s küzdeni lehet közvetlen megvalósításáért. De amit az ellenség ellen fordít, az saját maga ellen fordul: „aminek elhasználását és megsérülését kockáztatja mind önmagával, mind ellenségével kapcsolatban, (az) nem maga a jó ... hanem csupán a közömbös adottságokat és képességeket kockáztatja” – mondja Hegel.

hogy a *megfordítottság* és az *elidegenültség* jelentésükben nem esnek egybe. A *megfordítottság* – mint láttuk – létértelmek egymásba való *átfordulása*, önmaguk elvének *igazolása* a *másikban*; az elidegenültség ezzel szemben éppen önmaga elvének *elvéstése* a *dologi másikban*. Ezért indokolt az elidegenültség-jelentésű *Verkehrung*-ot „felfordítottságnak” fordítani.

¹⁶ *Fenomenológia*. 197. o.

De ugyanígy próbál eljárni a *közjó apostola* is, akinek léttérszertét a „szív törvénye” metaforából már ismerjük. A *világ folyásában* benne rejő ama elvont általánosság és törvényiség, melyet az erény a világfolyás legyőzésével kíván érvényre juttatni, nem más, mint ama *public virtues*, mely a (társadalmiasult) ember (politikai) értéktermészeteként, tehát *igaz lényegeként*, már eleve előfeltételezett, s amelynek mint *közjónak* (az *emberiség javának*) a jelentéstartalmait Hobbes és Mandeville, Shaftesbury és Rousseau ahistorikus életképeiből már régóta ismerjük. Az erény lovagja által felmutatott közjó-értékességek – a maguk elvont általánosságával és világatlan tartalmatlanságával – azonban csupán frázisok: „fellengző beszédek az emberiség javáról és elnyomásáról”, „üres szavak, amelyek felemelik a szívet és üresen hagyják az ész”.¹⁷ Szinte Mandeville-t halljuk, aki – a *public virtues*-t a *private vices*-ből levezetve – Shaftesbury erény-elvei kapcsán cinikusan azt mondja: ez „a hajsza a *pulchrum et honestum* után nem sokkal jobb, mint a vadkacsavadászat”.¹⁸

A világ folyását mint szükségyszerű valóságot felszámolni ezen a fenomenológiai szinten azonban valóságosan nem lehet, csak a *hit* áldozatteljes *reményében*, vagy a *morális* törekvés *jóakarátában* – mind a hit, mind pedig az erény csak *akarja* a megszüntetést, bennük csak *kifejeződik* a megszüntetés instanciája, de nem jelentenek valóságos oppozíciót a lét keménységével, kérlelhetetlen valóságával szemben.

„A korlátozott életet mint hatalmat a jobb élet csak akkor támadhatja meg hatalommal, ha maga is hatalommá vált” – mondta Hegel a *Németország alkotmánya* c. politika-filozófiai pamfletjében 1802-ben, s fogalmazta meg ezáltal mindenféle *valóság-viszonyulás* alapvető lételvét.¹⁹ A hit és az erény lovagjának, s a politikai közjó apostolának a győzelmi esélyei is attól függnék, hogy alkalmazott fegyvereiknek milyen *valóság*-erejük van, s hogy mennyiben juttatják kifejezésre használóik *léttérszertét*, hiszen – ahogy Hegel itt fogalmaz – „a fegyverek nem egyebek, mint maguknak a harcosoknak *lényege*, amely csak kettejük számára tűnik fel kölcsönösen. Fegyverek tehát már abból adódtak, ami magánvalósága szerint van adva ebben a harcban.”²⁰

A „harc”, melyet az erény hirdetett a világfolyás ellen, eleve eldőltnek látszik; az erényt legyőzi a világfolyás, mert az erény lét-szerűtlen és valóság-nélküli, mert célja a *nem-valóságos* lényeg, s mert vele ellentétben a *világ*-

¹⁷ Vö: *Fenomenológia*. 200. o.

¹⁸ B. Mandeville: *A méhek meséje*. Bp., Magyar Helikon. 1969. 211. o.

¹⁹ Vö: Hegel: *Németország alkotmánya*. In: Hegel: *Ifjúkori írások*. 194-195. o.

²⁰ *Fenomenológia*. 197. o.

folyás prózai világa valóságos és szükségszerű. A magánvalónak ugyanis – mondja Hegel – *meg kell valósulnia*: egy „olyan *magánvaló* jó képzetét, amelynek még nincs valósága, a tudat leveti mint üres köpenyt.”²¹ A világfolyás győz afölött – és ez a viszonylag hosszan idézett szöveg a reálon-tológia hegeli szellemének szépséges szó-orgiája – „ami vele ellentétben az erény; győz az erény felett, amelynek a lényeg nélküli absztrakció a lényege. De nem valami reális felett győz, hanem olyan különbségek teremtése felett, amelyek nem különbségek, e fellengző beszédek felett az emberiség javáról és elnyomásáról, a jóért való feláldozásról és az adottságokkal való visszaélésről – efféle eszményi lényegek és célok összeomlanak mint üres szavak, amelyek felemelik a szívet és üresen hagyják az észet, épületesen hatnak, de nem építenek fel semmit; szavalások, amelyek csak azt a tartalmat fejezik ki határozottan, hogy az egyén, amely állítólag ilyen nemes célokból cselekszik s ilyen kiváló szólamokat hangoztat, kiváló lénynek tartja magát. Olyan pöffeszkedés, amely naggyá teszi a maga és mások fejét, de naggyá üres felfuvalkodottságból.”²²

A valóságos létközvetítések (a társadalom valóságos mozgása) következtében mindazonáltal az eddig elvont magánvalóságukban szembenálló ellentétes létaspektusok egy eleven ellentmondás mozzanatainak bizonyulnak. A *világ folyásáról* kiderül, hogy „nem is olyan rossz, amilyennek látszott” – hangsúlyozza Hegel –, mert létvalósága nem a csak egyedinek, esetlegesnek, rész-szerűnek a világa, hanem ugyanígy az „általánosnak a valósága”; s a másik oldalról – ontológiai elv formájában kimondva – „a jó elválaszthatatlanul bele van szöve a világfolyás minden jelenségébe mint *magánvalósága a világfolyásnak*, s létezése is van ennek valóságában”. A világfolyás egyénisége vélheti ugyan, hogy csak *magáért*, vagyis *önzően* cselekszik; de jobb, mint véli; cselekvése egyúttal *magánvaló, általános* cselekvés. *Emberi képességek és erők* képezik mindkét itt tárgyalt léterület értékvilágának tartalmát – s éppen ez a *közösség* a realitás-lét és idealitás-lét közvetítettségének imént említett „elvont alapja”. Mind az anyagi élet reprodukciós világának (a világ folyásának), mind pedig a szellem *kat’ exokhén* területének, a kultúra-formák világának az értékesség-jellege – emberi képességeken és erőkön alapul. Az *idealitás* (legyen az a közjó, vagy a szabadság, egy erkölcsi érték, vagy magának az embernek az elve) a *létrealitásba* ágyazódik, s nem más, mint *szubsztanciája* a valóságos létezés szubsztrátumformáinak. Az egyéniség tehát éppen a „magánvalónak a

²¹ Im. 201. o.

²² Im. 200. o.

megvalósulása”, s „az egyéniség mozgása az általánosnak realitása.”²³ Éppen ezért feleslegessé válik az a törekvés, hogy „az egyéniség feláldozásával hozzuk létre a jót”.

Kiderül tehát, hogy – mivel a valóság *elválaszthatatlan egységben* van az általánossal – „a világfolyás *magáért-való-léte* csakúgy, ahogyan az erény *magánvalósága, nézet* csupán (*Ansicht*)”, egyrészt *irodalmi nézet*: létfel-fogások elméleti elképzelései, amilyenek például a természetjog metafizikai, vagy az erénytanok moralizáló konstrukciói; másrészt a „polgári társadalom” egyéneinek elképzelései önmaguk léthelyzetéről és létezésük létértelméről. De ez utóbbiak már a *szellem* létmegítélésének kompetenciája alá tartoznak, s a történelmi folyamatnak az „ész csele” törvény-formulájában megragadható sajátosságát fejezik ki.

„Az egyéniség ténykedése tehát önmagában való cél; az erők használata, megnyilvánulásaik játéka ad nekik életet, különben a holt magánvaló volnának, a magánvaló nem egy meg nem valósított, egzisztencia nélküli és elvont általános, hanem maga közvetlenül az egyéniség folyamatának jelene és valósága.”²⁴

²³ Uo.

²⁴ Im. 201. o.